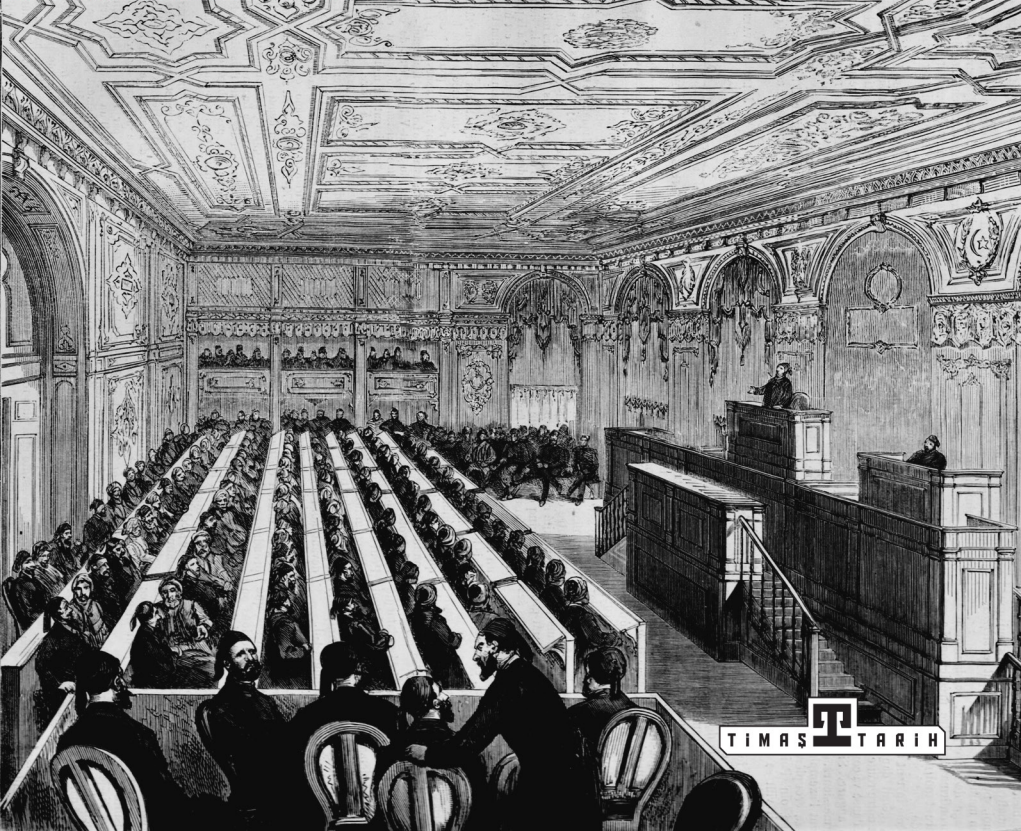

TAHA NİYAZİ KARACA

MİLLİ MÜCADELE YÜKSELİRKEN

İŞGAL DÖNEMİ POLİTİKALARI
VE 1919 SEÇİMLERİ

ÖN SÖZ

1918-1922 yılları arası Türk tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir. 1918 yılında imzalanan Mondros Mütarekesi sonrasında Batılı devletler anlaşma maddelerine dayanarak Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını işgal etti. İtilaf Devletlerinin işgaline ve ülke içi siyasal kargaşalara rağmen Türk milleti giriştiği varlık-yokluk mücadelesinden zaferle çıkmayı başardı. Ancak bu süreç hiç de kolay olmadı. Elinizdeki kitap mütareke döneminin siyasal kargaşaları içerisinde gelişen olayları ve girift ilişkiler yumağını 1919 milletvekili seçimleri (intihabı) çerçevesinde değerlendirmeye tâbi tutmaktadır. Mütareke döneminde İstanbul hükümetlerinin Anadolu hareketine karşı geliştirdikleri siyasi politikaları, İtilaf Devletlerinin, siyasi teşekküllerin ve Heyet-i Temsiliye'nin belirli bir süreç içerisinde karşılıklı ilişkileri ve beklentileri çalışmanın ana konularını meydana getirmektedir. Bu açıdan çalışma, seçimler sorunu merkezde olmak üzere dönemin perde arkası olaylarını belgelerle okuyucuya aktarma çabasıdır.

Belirtmek gerekir ki Osmanlı İmparatorluğu'nda seçim uygulamalarıyla ilgili münferit ve küçük çaplı bazı çalışmalar vardı. Ancak bunlar 1919 seçimlerini detayları ile ele alan incelemeler değildi. Örneğin, Reşat Ekrem Koçu ilk olarak *Hayat Tarih Mecmuası*'nda seçimlerle ilgili bir makale kaleme alarak 1919 yılı seçimlerine de birkaç cümle ile değinmişti. Tarık Zafer Tunaya yazdığı "Osmanlı

İmparatorluğu'ndan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Rejimine Geçiş, 1919 Genel Seçimleri ve Osmanlı Parlamentosunun Son Toplantı Devresi" başlıklı makalesinde kısa da olsa seçim konusunu ele almıştı. Tevfik Çavdar "İleri Gazetesi'ne Göre 1919 Seçimleri" ve Servet Armağan da "Türkiye'de Parlamento Seçimleri" başlıklı makalelerinde 1919 yılı seçimlerini kısa da olsa işlemişlerdi. 1994 yılında doktora tezi olarak tamamladığım elinizdeki çalışma ise 1919 yılı Osmanlı parlamento seçimlerini bütün yönleriyle ele alan ilk monografik çalışma olma özelliğini taşımaktadır. Seçimler konusunu derinlemesine inceleyen bu eser kendisinden sonra kaleme alınan benzer çalışmalara da örnek olması nedeniyle Türk parlamento tarihi alanına önemli bir katkı sağlamıştır.

1919 seçimleri, son Osmanlı parlamentosunun toplanması ve Büyük Millet Meclisi'nin açılışına giden yolu hazırlayan yan olaylarla bağlantısı nedeniyle başlı başına önem atfedilmesi gereken süreci oluşturmaktadır. Milli Mücadele hareketinin doğuşu, lider kadronun talepleri, Osmanlı hükümetlerinin Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti ile uzlaşma ve çatışma alanlarını en ince ayrıntısına kadar bu süreçte görmek mümkündür. Bu açıdan eser, Milli Mücadele hareketinin perde arkası olaylarını ve işgal günlerinde hayata geçirilmek istenen milli egemenlik mücadelesini okuyucusuna ayrıntılı olarak sunmaktadır. Anlatıda, yoğun olarak dönemin belgelerine bağlı kalındı. Bu nedenle okuyucunun olay örgüsünü daha iyi anlayabilmesi için metinde yer alan ağırdalı belge dilinin sadeleştirilmesine gayret edildi.

Her araştırma metninin hazırlanmasında olduğu gibi bu çalışmanın da hazırlanması yoğun emek ve göz nurunu harcamayı gerektirdi. Bu süreçte beni destekleyen eşime ve çocuklarıma teşekkürü borç bilirim.

Timaş yayın editörü Zeynep Berktaş Hanımefendi'ye eserin yayımlanma aşamasında yaptığı katkılar için teşekkür ederim.

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nda seçim (intihab) sistemi ilk kez Birinci Meşrutiyet'in ilanı ile ortaya çıktı. Meşrutiyet ile siyasi ve toplumsal hayata giren 1876 tarihli ilk anayasa çift meclis sistemini hayata geçirdi. Bunlardan biri Ayan Meclisi diğeri ise Mebusan Meclisi idi. Ayan Meclisi, Kanun-ı Esasi'ye göre gerekli vasıfları taşıyan kişilerden Mebusan Meclisi'nin üçte birini geçmemek kaydıyla padişah tarafından (Kanun-ı Esasi'nin 60, 61, 62, 63 ve 64. maddeleri), Mebusan Meclisi ise her elli bin erkek nüfusa bir tane olmak şartı ile halk tarafından seçiliyordu (Kanun-ı Esasi, 65-80. maddeler). Bunun dışında anayasada seçim emrinin gizli oy üzerine kurulu olduğu ve seçimin nasıl yapılacağına ayrı bir kanun ile belirtileceği kaydı da yer alıyordu (Madde: 66). Anayasanın seçim esaslarını bu şekilde tespit etmesine rağmen 1876 yılı seçimleri yedi maddelik geçici talimat ile yapıldı. Bu talimatname yalnızca ilk toplantı devresinde tatbik edilmek üzere yürürlüğe kondu. İçerdiği hükümleri ise seçmen (müntehib) ve mebus olabilmek için gerekli vasıfları açıklıyordu.

Geçici talimatname ile açılan ilk Mebusan Meclisi'nde siyasi alandaki boşluğu doldurmak için *1293 İntihab-ı Mebusan Kanunu* hazırlandı. Fakat bu kanun resmîyet kazanamadan meclis dağıldı. Dolayısıyla daha sonraki yıl yani 1877'de yapılan seçimlerde yine geçici talimatname kullanıldı. 1877 Aralık ayında açılan

meclis, Osmanlı-Rus Savaşı sebebiyle Şubat 1878'de kapatıldı. Böylelikle de Türk siyasi yaşantısı içerisinde otuz üç yıl süren dönem meclis olmadan ve seçim yapılmadan geçti. Ancak 1908 yılında gelişen siyasi olaylar ve ilan edilen İkinci Meşrutiyet ile seçim sistemi tekrar uygulamaya kondu. 1908 seçimlerinde *1293 (1876) İntihab-ı Mebusan Kanunu* ve ayrıca yürürlüğe konan *İntihab-ı Mebusan Kanunnamesi'nin Suver-i İcraiyesine Dair Talimat* uygulandı ve seçimler iki dereceli olarak yapıldı. Bu dönemde açılan Mebusan Meclisi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyeleri tarafından temsil edildi. Bu özellik daha sonra 1912 ve 1914 yıllarında yapılan seçimlerde de korundu.

Yapılan bütün seçimlerde, seçme ve seçilme hakkına sahip olanların bazı özellikler taşıması gerekiyordu. Bu özellikler zaman zaman değişiklik gösterse de zamanla bu özelliklerin tanımı belirli bir standarda kavuştu. Seçmen ve milletvekili olma şartları ile seçim kararnamesinin hazırlanmasından sonra seçimlerin uygulanışı şekilde şöyle idi:

Seçim yapma kararı veren hükümet, bu kararını ve seçim talimatnamesini vilayetlere yollar. Bu talimatnameler ise en küçük seçim birimine kadar ulaştırılır ve aynı zamanda, seçim dairelerine "esas defterlerinin" hazırlanması için emir verilir. Bu defterler iki kısımdan oluşur. İlki, yeni doğandan 25 yaşına kadar erkek nüfusun; ikincisi ise 25 yaşını geçmiş erkeklerin yazıldığı kısımdır. Esas defterleri seçim bölgesinin belediye başkanı, imam, papaz ve muhtarı tarafından düzenlenir.

25 yaşını geçmiş her erkek Osmanlı vatandaşı seçme ve seçilme hakkına sahip değildir. Bu hakka sahip olabilmek için bazı şartları taşıması gerekir. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. İtibardan düşmüş olmamak, 2. Ecnebi bir devletin vatandaşlığında bulunmamak, 3. Ecnebilik davasında bulunmamak, 4.

Ticaret ile uğraşıyor ise iflas etmemiş olmak, 5. Malına mülküne haciz gelmemiş olmak, 6. Herhangi bir adama hizmet etmemek, 7. Kötü tanınmamak, 8. Herhangi bir şekilde ceza almamak, 9. Emlak sahibi olmak, 10. Memur olmamak (seçilmek istiyorsa mesleğinden ayrılması gerekli) 11. Vergi vermek, 12. Türkçe bilmek.

Belirtilen şartların birinin bulunmaması, kişinin seçme ve seçilme hakkını kaybetmesi için yeterliydi. Bunu tespit için de hazırlanan esas defterlerinde yer alan “değerlendirme” hanesine kişinin kusuru yazılırdı. Esas defterleri kazalarda ve sancaklarda oluşturulan “Teftiş Heyetleri” tarafından incelenerek eğer varsa üzerindeki ihtilaflar giderilirdi. Sonuçta da defterler matbu hale getirilerek duvarlara asılır ve seçim bölgesindeki vatandaşlara, seçmen olarak kabul edilenler duyurulurdu.

Teftiş Heyeti, Kanun-ı Esasi'nin 65. maddesindeki her elli bin erkek nüfusa bir mebus olması şartına dayanarak o bölgeden kaç mebus çıkacağını hesap ederdi. Hesaba göre, eğer bir sancağın halkı yirmi beş binden fazla yetmiş beş binden az ise bir mebus, yüz yirmi beş bine kadar iki, yüz yetmiş beş bine kadar üç, iki yüz yirmi beş bine kadar dört mebus çıkarması gerekirdi. Bu hesapları ve seçimin kontrolünü üstlenen Teftiş Heyetleri, Belediye başkanları tarafından kendi başkanlıkları altında Belediye Meclisi ile Vilayet İdare Meclisi üyelerinden seçilen üyelerden oluşturulurdu. Bunların sayısı kaza ve sancakların büyüklüğüne göre dört ile on arasında değişirdi. Heyet, aralarında kararlaştırdıkları zamanlarda toplanarak seçim işlerini düzenlerdi.

Esas defterlerinin düzenlenmesi bittikten sonra valiler, mutasarrıflara, mutasarrıflar da kaymakamlara seçimin başlaması için resmî yazı yazarlardı. Kaymakamlar aldıkları emri Teftiş Heyetlerine bildirir ve bu şekilde seçim başlamış olurdu.

Seçim her nahiyede ayrı olur ve seçmen hangi nahiyede kayıtlı ise orada oy kullanırdı. Vilayet sancaklara ayrılır, bunlardan biri merkez sancak olurdu. Seçim işleri bu sancaklardan yürütülürdü.

Seçmen olabilme özelliğine sahip her beş yüz “müntehib-i evvel” (birinci seçmen) bir kişiyi seçerler ki, seçilen bu kişiyi “müntehib-i sani” (ikinci seçmen) denirdi. İkinci seçmenlerin görevi de mebusları seçmekti.

Bütün bu işlemlerden sonra seçimlerin icrası şu şekilde yapılırdı: Seçimlerin başlaması ile birlikte birinci seçmenler Teftiş Heyeti'nin mührünü taşıyan pusulayı alarak seçmek istedikleri ikinci seçmenin ismini yazarlardı. Bu şekilde en son seçmen de oyunu kullandıktan sonra Teftiş Heyeti uygun bir zamanda sandığı açarak oyları sayar, kazanan ikinci seçmenlerin ellerine mühürlenmiş mazbatalar verilirdi. Bunlar vilayetin sancaklarında toplanırlardı. Seçim günü geldiğinde ikinci seçmenler Teftiş Heyeti'nden aldıkları pusulalara kendi sancaklarından kaç mebus çıkacak ise o kadar ismi yazarlardı. Oylar kullanıldıktan sonra sandık açılır ve kazananların isimlerine iki tane mazbata düzenlenirdi. Bunlardan biri o sancağın belediyesinde tutulur, diğeri ise vilayetin merkez sancağına gönderilirdi. Merkez sancakta toplanan mazbatalar, sırası ile okunur ve kazananların kaçar oy aldıkları bir listeye yazılırdı. Bu işlem bittikten sonra en çok oy alanlar adına Teftiş Heyeti tarafından mazbata hazırlanırdı. Mazbataların birer sureti çıkarılarak mebuslara, valilere, mutasarrıflara ve sancakların Teftiş Heyetlerine gönderilirdi. Mebusların ellerindeki mazbatalar sancakların İdare Meclisleri tarafından, vilayetlere gelenler ise Teftiş Heyeti ile İdare Meclisi tarafından onaylanırdı. Her mebus için yine ayrı birer mazbata daha çıkarılır ve Teftiş Heyetleri ile İdare Meclislerince mühürlenirdi. Bu mazbatalar Dâhiliye Nezareti'ne oradan da Mebusan Meclisi'ne gönderilirdi. Mebuslar, kendilerine verilen mazbatalarla Mebusan Meclisi'ne gelince vilayet tarafından daha önce gönderilen maz-

batalarla kendilerinin mazbataları karşılaştırılır ve Mebusan'ın kabul oylarına sunulurdu. Mazbataların kabulünden sonra seçilen kişilerin mebusluğu resmîyet kazanırdı.¹

---

1 Birinci Meşrutiyet'ten sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda uygulanan seçim sistemleri ve seçim esasları için bkz. Servet Armağan, "Türkiye'de Parlamento Seçimleri", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XXIII 3/4, (1968), s. 45-99; Recai Galip Okandan, *Amme Hukukumuzun Ana Hatları, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan İnkırazına Kadar*, İstanbul 1959; Tefik Çavdar, *Müntehib-i Sani'den Seçmene*, Ankara 1987; Derviş Kılınçkaya, "Türkiye'de Siyasal Katılma ve Seçmenlik", *Hacettepe Üniversitesi, Atatürk ilkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi* (Ekim 1987), VI, s. 157-181; Hafız Mehmed Ali, *İntihapçılara Kılavuz*, Dersaadet 1326/1910; *Türkiye'de Mebus İntihabı*, Ankara, 1339/1923; Suna Kili-Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, Ankara 1985; *İntihab-ı Mebusan Kanunu*, Maryan Matbaası, 1324/1908.

I. BÖLÜM
MEBUSAN MECLİSİ'NİN
KAPATILMASINDAN BİRİNCİ
DAMAT FERİT HÜKÜMETİ'NE
KADAR SEÇİM SORUNU

**A. MEBUSAN MECLİSİ'NİN KAPATILMASINI HAZIRLAYAN
ETKENLER VE MECLİS'İN KAPATILMASI**

**1. MECLİSİN KAPATILMASINA DEĞİN GELİŞEN OLAYLAR VE
SARAY NÜFUZUNUN CANLANMASI**

1908 meşrutiyetinden 1918 mütarekesine kadar geçen on yıllık süre İttihat ve Terakki'nin yönetim gücünü elde etmek için gösterdiği çabalar ve oluşan muhalefete karşı gizli ve açık yaptığı savaşlarla doludur. 1918 yılı ise İttihat ve Terakki'nin uyguladığı politikaların somut olarak iflasının ortaya çıktığı yıldır. Yenilgi ile sonuçlanan savaş ve arkasından gelen mütareke, on yıllık sürede çeşitli şekillerde bastırılan muhalefetin tekrar canlanması için çok uygun bir ortam oluşturdu. Bu ortam, özellikle İttihatçı düşmanı olarak bilinen VI. Mehmed Vahideddin'in 3 Temmuz 1918 tarihinde tahta çıkması ile

daha da güçlendi.¹ Sultan Mehmed Vahideddin'in tahta çıktığı gün, Sadrazam Talat Paşa saltanat değişikliği dolayısıyla usulen istifa etti ve sadaret makamına tekrar atandı.² Sultan Vahideddin'in bu tarz hareketi muhalefeti memnun etmedi. Ancak sonraki atamalar ve özellikle Ayan Heyeti'ne İttihat ve Terakki muhaliflerinin yerleştirilmesi yeni padişahın hangi çizgide hareket edeceğini gösterdi. Sadrazam Talat Paşa yeni padişahın muhalifleri Ayan'a yerleştirmesinin önüne geçmek için olsa gerek bakanların ayan üyeliğine atanması gibi olağandışı bir teklifte bulundu. Paşa'nın bu teklifinin nasıl bir mahiyet kazandığını gören padişah teklifi reddetti.³

Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesinin tek suçlusu olarak kabul edilen İttihatçılardan kurtulmak isteyen muhalefetin ve iktidarı artık kendi elinde tutmak isteyen sarayın baskıları gittikçe artıyor, yenilgi ile birlikte sona doğru yaklaşan ve nüfuzlarını kaybeden İttihatçılar için yönetimden ayrılmaktan başka çıkar yol gözüküyordu. Bu ihtiyaca rağmen mevcut kabinenin başında bulunan Talat Paşa mümkün olduğunca yaklaşan sonu geciktirmeye çalışıyordu. Bu düşünce doğrultusunda İttihat ve Terakki erkânı yönetimden çekilmeden önce yönetimin kime ve nasıl devredileceği konusunda çareler araştırmaya başlamıştı. Talat Paşa'nın Yerebatan'daki evinde yapılan toplantılarda ülkenin kin örülü ihanete sürüklenmiş azınlıklar ile Hürriyet ve İtilaf muhalefetinin eline doğrudan doğruya bırakılamayacağı, Anadolu'nun köylerine kadar

1 VI. Mehmed Vahideddin her ne kadar İttihat ve Terakki'ye karşı olumsuz bir tavır içerisinde olsa da tahta çıktığı ilk anda bu düşmanlığını göstermemişti. İttihatçı düşmanlığı zaman içerisinde onun en belirgin özelliği haline gelmişti. Kızının evlenmesi söz konusu olduğunda damat adaylarına aman "bulaşık" olmasın diyerek İttihat ve Terakki ile küçük de olsa bir ilişkisini kabullenemeyeceğini ifade ediyordu. Sultanın İttihatçı düşmanlığı konusunda geniş bilgi için bkz. İsmail Hakkı Okday, *Yanya'dan Ankara'ya*, İstanbul 1975, s. 212; Süleyman Kani İrtem, "Yemin Etmişti Amma", *Akşam*, 2 Ocak 1943, no: 8694.

2 Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp-İştiklerim*, Ankara 1984, s. 139.

3 *Osmanlı Meclis-i Mebusan Reisi Halil Menteşe'nin Anıları*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986, s. 65.

İttihat ve Terakki'nin elinde olduğu, düşmanla mütareke imzalayacak yeni kabinenin kilit noktalarında yine İttihatçıların olması gerektiği kararlaştırıldı. Ayrıca mütarekenin imzalanmasından sonra bu kabinenin çekilmesi ve padişahın istediği herhangi bir kabineyi göreve getirmesinin uygun olacağı da belirtildi.⁴

Alınan karar doğrultusunda Talat Paşa istifa kararını padişaha açıkladı. Yönetimin kesintiye uğramaması için kendisi istifa etmeden önce padişahın kabineyi kuracak kişiyi önceden seçmesini ve kabine kurulduktan sonra istifa etmesinin daha uygun olacağını da belirtti.⁵ Bu karar Sultan Vahideddin'i her hâlükârda sevindirmiş olmalıdır. Çünkü çeşitli vesilelerle İttihatçı nüfuzuna son verme çabasıındaydı ve İttihatçıların görevden ayrılması ile istediği şekilde yeni kabineyi oluşturabilecekti.⁶ Talat Paşa'nın daha önceden alınan kararlar doğrultusunda yönetimi bırakması için bazı şartları vardı. Padişah ile yaptığı son görüşmede yeni kurulacak hükümette Dâhiliye Nezareti'ne Fethi Bey, Maliye Nezareti'ne Cavit Bey ve Bahriye Nezareti'ne Rauf Bey'in görevlendirilmesini istemiş,

4 Cemal Kutay, "Bir Devir Kapanırken Perde Arkası", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, (Şubat 1987), Sayı: 2, s. 23-24.

5 *Halil Menteşe'nin Anıları*, s. 232; İstifa kararını Ali Fuat Türkgeldi padişahın Talat Paşa'ya ve Veliahd Abdülmecit Efendi'nin de Enver Paşa'ya yaptığı tazyiklere bağlamaktadır. Bkz. Türkgeldi, *Görüp-İşittiklerim*, s. 150.

6 Sultan Vahideddin'in cülusundan yaklaşık bir buçuk ay sonra 23 Ağustos 1918 tarihinde Enver Paşa'nın üzerindeki "Başkumandan Vekili" görevini "Başkumandanlık Genelkurmay Başkanı" olarak değiştirmiştir. Bu hareket Vahideddin tarafından İttihat ve Terakki'ye indirilen ilk darbeydi. Bkz. Lütfi Simavi, *Osmanlı Sarayı'nın Son Günleri*, Hürriyet Yayınları, İstanbul (?) s. 386-87; padişahın yine başka bir gün Enver Paşa'ya "Yazıklar olsun size, memleketi batırdığınız gibi hanedanımızın şeref ve haysiyetini de ayaklar altına aldınız, ne yüzle karşıma çıkıyorsunuz, derhal istifa ediniz, çekiliniz milletin başından, artık illallah sizden" dediği rivayet olunmaktadır ki bu tarz bir hareket sultanın siyasi otoriteyi elde etmek için duyduğu isteğin boyutlarını gösteriyor olmalıdır. Bkz. Tarık Mümtaz Göztepe, *Sultan Vahideddin Mütareke Gayyasında*, İstanbul 1969, s. 19-26.

bu öneriyi bir anlamda istifası için şart koşmuştu.⁷ İleri sürdüğü şarta rağmen kendisinden sonra görevlendirilecek sadrazamın kim olması gerektiği hakkında padişaha hiçbir fikir beyanında bulunmamıştı. Bunun nedeni de padişahın bir süreden beri Tevfik Paşa ismi üzerinde durduğunu ve onu sadarete getirmek istediğini biliyor olmasıydı.⁸ Sultan Vahideddin ileri sürülen şartları kabul ederek aklındaki isim olan Tevfik Paşa'ya kabineyi kurma görevini 8 Ekim 1918 tarihinde verdi.⁹ Sultan Vahideddin, Talat Paşa'dan boşalan sadrazamlık makamına Tevfik Paşa'yı getirmeye teşebbüs ederken, İttihatçılara ikinci darbeyi de Ayan Meclisi başkanlığına da Ahmet Rıza'yı getirmekle vurdu.¹⁰

Tevfik Paşa, bir süre için kabineyi teşkil etmek için uğraştıysa da kabineyi kurması mümkün olmadı. Bunun sebebi Talat Paşa'nın istifası için şart koştuğu kabineye İttihatçıların dâhil edilmesi fikrine Tevfik Paşa'nın sıcak bakmamasıydı. Bu nedenle Tevfik Paşa, İttihatçılara uzak isimleri kabineye dâhil etmeye çalıştıysa da teklif

7 Talat Paşa'nın bu konu hakkındaki sözleri şu şekilde idi: "İstifaname cebimdedir. Şimdi takdim edeceğim, işe yarayacak adamlar hep İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensup olanlardır. Bunun haricinde adam bulamazsınız. Cavid, Hayri, Rahmi Beyleri vesaireleri kabineye almalısınız." Bkz. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, IV, İstanbul 1982, s. 1715.

8 Tevfik Paşa'nın, Sultan Vahideddin ile akrabalık ilişkileri vardı. sultanın kızı, Tevfik Paşa'nın oğlu İsmail Hakkı (Okday) idi. Bu yakınlık, Vahideddin'i Tevfik Paşa ismine meylettirmiş olmalıdır. Süleyman Kani İrtem, "Talat Paşa Kabinesi Nasıl İstifa Etti?", *Akşam*, 27 Şubat 1943, no: 8747.

9 Bu konu hakkında Ali Fuat Bey şunları yazıyor: "Talat Paşa, kabinesinin istifası için İttihat'a mensup iki kişinin bahusus Maliye Nazırı Cavid Bey'in yeni kabineye alınmasını şart koşmuş ve buna zat-ı şahane de muvafakat göstermiştir." Bkz. Türkgeldi, *Görüüp-İşittiklerim*, s. 151.

10 Ahmet Rıza Bey, 1914-1918 yılları arasında Ayan Heyeti'nde üye olarak bulunmuş ve İttihat ve Terakki politikalarına karşı kuvvetli bir muhalif olmuştur. Meclis-i Mebusan'ın 23 Ekim 1918 tarihinde göreve başlaması münasebetiyle yaptığı nutukta da Sultan Vahideddin'e bağlılığını mübalağalı bir dille bildirmiş ve savaş suçlularının yargılanacağını belirterek İttihat ve Terakki mensuplarına gözdağı vermiştir. Bu nutuk metni için bkz. *Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi* (MAZC), 1918, Devre 3, İçtima Senesi 5, I. Cilt, TBMM Basımevi 1990, s. 8-9; Ayrıca Bkz. Göztepe, *Vahideddin Mütareke Gayyasında*, s. 35-36.

götürdüğü kişiler çok kritik olarak değerlendirdikleri bir dönemde kabineye girmek istememişlerdi.¹¹ Bir taraftan Tevfik Paşa'nın başarısızlığı¹² diğer taraftan İttihatçıların ve Talat Paşa'nın baskısı karşısında Sultan Vahideddin Tevfik Paşa'dan vazgeçerek Talat Paşa'nın isteği doğrultusunda Ahmet İzzet Paşa'ya bu görevi vermeye mecbur oldu.¹³ Aslında bu durum Sultan Vahideddin için bir anlamda başarısızlığa uğramak anlamına geliyordu. Çünkü İttihatçıların Tevfik Paşa'ya sıcak bakmamaları ve İzzet Paşa ismi üzerinde durmaları her ne kadar Talat Paşa ile İttihatçıların kabineye dâhil olması konusunda anlaşmış olsalar da padişahın ve Tevfik Paşa'nın kabinede İttihatçı istememeleri, kabinenin kurulmasındaki en büyük engel olarak belirmişti. Bu durum sarayın sağlamaya çalıştığı nüfuzun henüz tam anlamıyla oluşturulamadığını ortaya koymuştu.

Tevfik Paşa'nın başarısızlıkla sonuçlanan hükümet kurma teşebbüsünden sonra İttihatçıların istekleri doğrultusunda Müşir Ahmet İzzet Paşa kabinesi 14 Ekim 1918 tarihinde yine İttihatçıların kabinede bulunmasını istedikleri isimlerle birlikte iktidar mevkiini elde etti.¹⁴ Kısa bir süre sonra Mondros Mütarekesi'nin

11 İnal, *Son Sadrazamlar*, IV, s. 1981-1982.

12 Tevfik Paşa kabine listesini hazırlarken ölmüş, bazı kişileri de kabineye dâhil etmiş, bu hareketi Talat Paşa'ya, padişaha, İzzet Paşa'yı önermek için bir vesile olmuştur. Bkz. *Halil Menteşe'nin Anıları*, s. 231. Ayrıca bkz. İnal, *Son Sadrazamlar*, IV, s. 1982.

13 Ahmet Reşit Bey'e göre, Talat Paşa, Tevfik Paşa'nın İttihatçıları kabineye almamak hususundaki olumsuz tavrı karşısında acele davranarak Ahmet İzzet Paşa'ya kabineyi kurması teklifinde bulunmuş ve bu durum Tevfik Paşa'dan saklanarak Ahmet İzzet Paşa kabinesinde Harbiye Nazırlığı için çalışıyor gösterilmiştir. Bkz. Ahmet Reşit Rey, *Gördüklerim-Yaptıklarım*, İstanbul 1945, s. 265-266.

14 Uyuşma hükümeti olan İzzet Paşa hükümeti şu üyelerden meydana gelmişti: Sadrazam ve Harbiye Nazırı: İzzet Paşa, Şeyhülislam: Dağıstanlı Ömer Hulusi Efendi, Adliye Nazırı: Hayri Efendi, Şura-yı Devlet Reisi: Reşid Akif Paşa, Hariciye Nazırı: Nabi Bey, Maliye Nazırı: Cavid Bey, Dâhiliye Nazırı: Fethi Bey, Bahriye Nazırı: Rauf Bey, Evkaf Nazırı: Ziya Paşa, İaşe Nazırı: Celal Muhtar Bey. Bkz. İnal, *Son Sadrazamlar*, IV, s. 2004; Ahmet İzzet Paşa'nın askerî ve siyasi faaliyetleri için ayrıca bkz. Metin Ayışığı, *Mareşal Ahmet İzzet Paşa (Askerî ve Siyasi Hayatı)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

imzalanması ve mütarekeden hemen sonra Talat, Enver ve Cemal Paşaların İstanbul'dan kaçışları Sultan Vahideddin'e aradığı fırsatı sağladı. İttihatçı liderlerin kaçışlarından hemen sonra muhalefetin tepkileri ortaya çıkmış, kabinenin bu kaçışa göz yumduğu şeklinde iddialar ortaya atılmıştı. Ortaya çıkan kargaşadan da faydalanan Sultan Vahideddin saraya yakın bulunduğu Evkaf Nazırı Abdurrahman Şeref Efendi'yi 6 Kasım 1918 tarihinde İzzet Paşa'ya göndererek İttihatçılardan kurtulmak için girişimde bulundu. Abdurrahman Şeref Efendi kabinenin tarafsız olmadığına, "İttihatçı Kabinesi" şeklinde düşünülüp öyle görüldüğüne ve kabinedeki İttihatçıların (Fethi, Hayri ve Cavid Beylerin) görevden ayrılmaları gerektiğine yönelik padişah görüşünü sadrazama ilettili.¹⁵ Bu durum karşısında Ahmet İzzet Paşa, Hayri Efendi ile Cavid Bey'in zaten çekilmek niyetinde olduklarını, fakat mecliste bir fırkanın başkanlığını yapan Fethi Bey'in¹⁶ bakanlıktan alınmasının uygun olmayacağını bildirdi.¹⁷

Padişah hemen ertesi günü Ayan Reisi Ahmet Rıza Bey'i sadrazama göndererek Fethi Bey'in kabinede kalmasının mümkün olmayacağını, bununla da kalmayıp, ayrıca başkalarının da değiştirilmesi gerektiğini ilettili. Ayrıca aynı günün akşamı bir kez daha Ahmet Rıza Bey'i sadrazama göndererek kabinedeki değişikliklerin yapılmasını istedi.¹⁸ Padişahın bu hareketi de İttihatçıların görevden uzaklaştırılmaları konusunda ne kadar acele ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

15 Türkgeldi, *Görüp-İşittiklerim*, s. 158.

16 Ali Fuat Bey (Okyar), İttihat ve Terakkiden ayrılan Osmanlı Hürriyetper Avam Fırkası'nın başkanıdır.

17 İnal, *Son Sadrazamlar*, IV, s. 1989. Bu konuda Ahmet Rıza Bey anılarında kabinedeki İttihatçıların değiştirilmesi hususunun, padişahın "ecneblerle temasta bulunacak kabinede iki şahsın bulunmasının iyi olmayacağını" düşünmesi esasına dayandığını ve sadece iki kişiyi kabinede istemediğini söylüyor. Bkz. *Meclis-i Mebusan ve Ayan Reisi Ahmet Rıza Bey'in Anıları*, Arba Yayınları, İstanbul 1988, s. 72-74.

18 Türkgeldi, *Görüp-İşittiklerim*, s. 158.

Padişahın baskısına daha fazla dayanamayan ve bu tarz hareketleri Kanun-ı Esasi'ye aykırı bulan Ahmet İzzet Paşa 8 Kasım 1918 tarihinde istifa etti.¹⁹ Bu istifa Sultan Vahideddin'in tahta çıktığından beri beklediği fırsatı yani "Saray Kabinesi" kurma yetkisini ve serbestisini de beraberinde getirdi. Sarayın elini kolunu bağlayan, yıllar yılı iktidarı ellerinde tutan İttihatçılar yönetimden uzaklaştırılmış, şimdi sıra yine İttihatçıların hâkimiyetinde görülen Mebusan Meclisi'ni dağıtmaya gelmişti.

İttihat ve Terakki'nin kendi hâkimiyeti altında yaptırdığı seçimle oluşturulan Mebusan Meclisi 1914 yılı Mayıs ayında üçüncü yasama dönemini açtı. Meclisin normal seçimleri 1917 yılında yapılması gerekirken Birinci Dünya Savaşı nedeniyle süresi bir yıl uzatıldı.²⁰ Sultan Vahideddin savaş ve yenilgi ortamında tahta çıkarak 1918 yılında üçüncü yasama döneminin beşinci toplantı yılında Mebusan ve Ayan üyeleri karşısında Kanun-ı Esasi'ye riayet ve vatan ve millete sadık kalacağına dair yemin etti. Daha önce de belirtildiği üzere Sultan Vahideddin'in kişiliğini oluşturan en önemli özelliği İttihat ve Terakki düşmanlığı idi. Ona göre öncelikle savaşa girişin ve sonra da yenilginin tek sebebi İttihatçılardı. "Eğer ben bu savaş çıkmadan önce tahta geçmiş olsaydım Osmanlı İmparatorluğu'nun tarafsızlığını mutlaka korurdum. Vatanımı ve milletimi bu pek büyük felaketten uzak tutardım."²¹ diyerek İttihatçıların nüfuzlarını kırmak gerektiğini ifade etmiş ve *Daily*

19 İnal, *Son Sadrazamlar*, IV, s. 1988-1992; Halil Menteşe anılarında Ahmet İzzet Paşa kabinesinin istifasını teferruatıyla anlatmaktadır. Halil Menteşe'nin ifadesine göre; "İzzet Paşa istifasında Vahideddin'in Kanun-ı Esasi'ye aykırı davrandığından bahsetmiş, bu tarz bir suçlama sultanı çok kızdırmış, İzzet Paşa hakkında; o kendisi gidemez, onu iterler, diyerek onun İttihatçıların etkisinde kaldığını belirtmiştir". Bkz. *Halil Menteşe'nin Anıları*, s. 236.

20 Kanun-ı Esasi'nin 69. maddesi değiştirilerek meclisin görev süresi bir yıl uzatıldı. Bkz. Suna Kili-Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, Ankara 1985, s. 83.

21 *Sabah*, 12 Teşrinisani 1334/12 Kasım 1918, no: 10412.

Mail muhabirine verdiği bir demeçte de, “İttihatçıların mutlaka cezalandırılacaklarını” söylemişti.²²

Sultan Vahideddin’in kararlı tutumu ve nüfuz sağlama gayreti onun Tevfik Paşa’yı sadarete getirmesi ile neticelenmişti. Sultan’aki İttihatçı düşmanlığının bu kadarla bitmesi beklenemezdi. Kendisi ve saray otoritesi için bir tehdit unsuru olarak gördüğü meclisi de dize getirmesi bir zorunluk olarak ortaya çıkıyordu. Bu zorunluk nedeniyle Ayan Meclisi’nde İttihat ve Terakki yönetimine karşı tek kişilik muhalefet olarak öne çıkan Ahmet Rıza Bey’i Ayan Meclisi başkanlığına getirdi. Bu bir bakıma Mebusan Meclisi’ne gözdağı vermek anlamını taşıyordu. Saraya bağlı bir şahsın Ayan Meclisi başkanlığına getirilmesi Mebusan Meclisi üzerindeki baskının da artmasına yol açıyordu.²³ Ahmet Rıza’nın başkanlığından sonra Ayan’daki tartışmalarda meclisin kapatılması konusu sık sık gündeme gelmeye, sarayın diliyle İttihatçıların kendilerini ifade zemini olan Mebusan’dan mutlaka kurtulmak gerektiğine dair kesin ifadeler ortaya çıkmaya başladı.²⁴

Muhalif basın da İttihatçılara karşı sarayın etrafında kenetlenmiş, Mebusan Meclisi’ne savaş açmıştı. Rıza Tefvik, *Sabah* gazetesinde “Meşrutiyette Hukuk-ı Padişahinin Ehemmiyeti” başlıklı yazısında “Padişaha taraftarlığın, İttihatçılara aleyhtarlık olduğunu, bu yüzden saraya olan sadakatinden İttihatçılara savaş açtığını ilan ediyor ve İttihatçıların dayanağı olan meclisin çoktan devrini

22 Gazeteci Word Price ile yapılan konuşmada sultan, Osmanlı İmparatorluğu’nu savaşa sürükleyen ve karşılıklı kırımlara yol açan şahısların cezalandırılması için emir verdiğini, bu emrin şimdiye kadar uygulanmasında bazı engellerin çıkacağını fakat şu anda bu konunun bütün incelikleri ile gözden geçirileceğini söylüyor, bir anlamda teminat veriyordu. Bkz. Simavi, *Osmanlı Sarayının Son Günleri*, s. 448-449.

23 Ahmet Rıza’nın saraya bağlılığı tartışmasız bir konu idi. Kendisi anılarında bu bağlılığın Sultan Vahideddin’in daha şehzadeligi zamanında kurdukları dostluğu dayandığını ifade ediyor. Bkz. *Ahmet Rıza Bey’in Anıları*, s. 69-70.

24 MAZC, 1918, Devre 3, İçtima Senesi 5, Cilt 1, (2.12.1918) / 13. İçtima, s. 108-111.

tamamladığını, meclisin ülkenin sefaletinden sorumlu olduğunu” öne sürüyordu.²⁵

Ati gazetesinde Soysallıoğlu İsmail Bey 5 Kasım 1918 tarihli yazısında Mebusan’a çatarak milletin bu meclisi istemediğini, haysiyeti olan mebusların istifa etmesi gerektiğini ifade ediyordu.²⁶

Ali Kemal, yazılarıyla Mebusan Meclisi’ne saldırıyor, her defasında kapatılması gerektiğini ifade ediyordu.²⁷ Yine 9 Kasım’dan itibaren yayın hayatına atılan ve daha sonradan *Türkçe İstanbul* ismini alan *Yeni İstanbul* gazetesi de İngiliz taraftarlığı ve İttihatçı düşmanlığı yapan yazıları ile İttihatçı muhaliflerine yeni bir güç olarak katılıyordu. Çıktığı ilk sayısından itibaren meclise saldırılarını sürdüren bu gazete belki de mütareke basınının en yoğun ve şiddetli eleştirisini yapıyordu. 13 Kasım tarihli yazısında müttefik donanmasının o gün geldiğine işaret ederek ülkede bulunan İttihatçılarla ve hâlâ faaliyetlerini devam ettiren İttihatçı kuruluşlarla müttefik kuvvetlerinin iyi bir şekilde karşılanamayacağını, eğer iyi ilişkiler kurulmak isteniyorsa ülkeyi İttihatçılardan temizlemek gerektiğini, her şeyden önemlisi de bir abide gibi dikilen İttihatçı meclisin dağıtılması lüzumunu belirtiyordu.²⁸

Kısacası İttihat ve Terakki muhalifi bütün basın meclisi eleştiri yağmuruna tutmuştu. Basından gelen bu saldırıyı sarayın meclise karşı takınacağı tavrı şekillendiren güç olarak değerlendirmek uygun olabilir. Kamuoyunun sesi durumundaki gazetelerin, İttihatçı düşüncenin varoluş platformu olarak değerlendirilen meclise karşı tavrı Sultan Vahideddin’i harekete geçme konusunda cesaretlen-

25 *Sabah*, 12 Teşrinisani 1334/12 Kasım 1918, no: 10412.

26 *Ati*, 5 Teşrinisani 1334/5 Kasım 1918, no: 299.

27 *Sabah*, 20 Teşrinisani 1334/20 Kasım 1918, no: 10420. Bu yazıda, “Hürriyet olsaydı, şimdiki mebuslar olmazdı” diyor; 29 Teşrinisani 1334/29 Kasım 1918, no: 10429’da ise meclisin kapatılmasının kanunsuz olacağını ileri sürenlere karşı “şimdiye kadar ne şer işlendi ise kanuni, şimdiden sonra cüzi bir hayır işlenmek lâzım gelse gayri kanuni” diyor.

28 *Yeni İstanbul*, 13 Teşrinisani 1334/13 Kasım 1918 no: 5.

dirmişti. Bu ortam içerisinde sultan, meclise karşı takınacağı tavrı gösterir ipuçlarını vererek meclis çevresinde endişeye yol açmıştı.²⁹

Meclisin saraya bakış açısına gelince, meclis de saraya karşı büyük bir güvensizlik içerisinde bulunuyor, kendi varlığını güvence altına almak için gayret gösteriyordu. Şöyle ki, Sultan'ın tahta oturduktan sonra başkumandanlık yetkilerini üzerine alması, Ayan Heyeti'ne Ahmet Rıza Bey'in getirilmesi, Sadaret'e Tevfik Paşa'yı atama çabası ve bunu yaparken de usule aykırı olmasına karşın Ahmet Rıza Bey ile kabine teşkili hakkında istişarede bulunması,³⁰ ancak Mebusan Meclisi Reisi Halil Bey'i bu istişareye davet etmemesi mecliste endişeye yol açmıştı.³¹ Bu endişe karşısında Meclis Reisi Halil Bey durumu nazik bir ifadeyle Başmabeynci Lütfi Bey'e bildirmiş ve padişah ile görüşmek istemişti. Padişahın meclis başkanını istişare için huzuruna kabul etmesi sonucunda milletvekilleri arasında beliren huzursuzluk biraz da olsa önlenebilmişti.³² Ne var ki, bu tavır karşısında kendi varlığını güvencede göremeyen meclis, 18 Kasım 1918 tarihinde Tevfik Paşa kabinesi için yapılan güven oylamasında kabineye güvenoyu vermemişti.³³ Yapılan oylamada 84 kabul, 27 ret, 3 çekimser oy kullanılmıştı. Çoğunluk sağlana-

29 Mebusan Meclisi Reisi Halil Bey, Sultan ile yaptığı bir konuşmada onun meclisi kapatacağına dair bir izlenim edinmiş ve endişe ile sultana, "Meclisi kapatmamasını, kapatırsa tekrar toplayamayacağını" söylemişti. Bkz. *Halil Mentşe'nin Anıları*, s. 234.

30 Padişah ile Ahmet Rıza arasında yapılan konuşmalarda Ahmet Rıza, Tevfik Paşa'yı sadaret için önermişti. Bkz. Cemal Kutay, *Türkiye Hürriyet ve İstiklal Mücadeleleri Tarihi* (Ekim 1961), XIX/25, s. 10665.

31 Süleyman Kani İrtem, "İzzet Paşa Kabinesinin Sukutu", *Akşam*, 24 Temmuz 1943, no: 8S94.

32 *Halil Mentşe'nin Anıları*, s. 233-234.

33 Süleyman Kani İrtem, "Tevfik Paşa'nın İkinci Sadaretinde", *Akşam*, 29 Temmuz 1943, no: 8899. Ali Fethi Bey bu güven oylamasındaki olumsuz tutumu, meclisin İttihatçı çoğunluğuna dayanarak, padişaha İzzet Paşa kabinesini tekrar görevlendirmesini sağlamaya çalışmak şeklinde açıklıyor. Bkz. Ali Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, (Haz. Cemal Kutay), İstanbul 1980, s. 262-263. Ayrıca bkz. Mevlanzade Rifat, *Türkiye İnkılabının İç Yüzü*, İstanbul 1993, s. 226-227. 13 Kasım'da İstanbul'a gelen Mustafa Kemal Paşa da bu güven oylamasında Tefrik

madığı için oylama bir sonraki güne kalmıştı.³⁴ Ancak İttihat ve Terakki'ye mensup milletvekillerinin bu direnişleri ve engelleme çabaları çok fazla sürmedi. Eğer güvenoyu vermezlerse padişahın meclisi dağıtma isteğine karşı yapılacak bir gözdağı değil aksine meclisin dağıtılması için bir bahane olacağını düşündükleri için³⁵ 19 Kasım tarihli oturumda kabineye 91 kabul ile güvenoyu verdiler.³⁶

Esasında bütün bu çatışmalar padişahı meclisi kapatmaya zorlayan etkenler haline geliyordu. Sultan Vahideddin'in kendi iradesine karşı gelişen tutumları yine kendi iradesi ile yok etmesi, onun tam anlamıyla kazandığı yeni bir zafer anlamına gelecekti.³⁷ Dolayısıyla böyle bir güç gösterisi ve sarayın kendi iradesini kullanmasında serbest kalması için meclisin bir an önce kapatılması şarttı.³⁸

2. MEBUSAN MECLİSİ'NİN KAPATILMASI (21 ARALIK 1918) VE KAMUOYUNUN TEPKİSİ

Kasım ayı sonlarından itibaren meclis birçok tenkitlere ve saldırılara hedef oluyor, gazetelerde sık sık meclisin kapatılması hakkında yazılar yayımlanıyordu. Meclisten çıkması beklenen umumi af kanunu ve siyasi suçluların affı mecliste uzun tartışmalara yol açıyor, fakat bir türlü sonuçlanamıyor, bu nedenle de hükümet meclisin çalışmalarından memnun olmadığını belirtiyordu.³⁹

Aralık ayı içerisinde meclise yönelik baskı daha da artmaya başladı. Ayan Meclisi'nde bulunan Damat Ferit Paşa, meclisin kapatılmasının şart olduğunu, mebusların savaş dolayısıyla temsil ettikleri yerlerle irtibatını yitirdiklerini, bunun için de yeni bir

Paşa aleyhine, İzzet Paşa lehine kulislerde faaliyette bulunmuştu. Bkz. Lord Kinross, *Atatürk: Bir Millet'in Yeniden Doğuşu*, İstanbul 1988, s. 176.

34 *Tasvir-i Efkâr*, 19 Teşrinisani 1334/19 Kasım 1918, no: 2565.

35 Süleyman Kani İrtem, "Tevfik Paşa'nın", *Akşam*, no: 8899.

36 *Tasvir-i Efkâr*, 20 Teşrinisani 1334/20 Kasım 1918, no: 2566.

37 The National Archives and Records Administration (NARA), 184.02102/7 (Report to Harbord by Jasper Y. Beinton).

38 Celal Bayar, *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul 1945, s. 24-25.

39 Tayyip Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, I, Ankara 1959, s. 20.

meclise ihtiyaç duyulduğunu dile getirdi.⁴⁰ Ayan'a kadar sışrayan bu eleştiri salgını, Ahmet Rıza, Damat Ferit ortaklığına kadar vardı.⁴¹ Diğer taraftan Sultan Vahideddin'in onayıyla da Ahmet Rıza Bey, Tefvik Paşa ile meclisin feshi hakkında temaslarda bulunmaya başladı.⁴²

Baskılar meclisi, saray ve onun iktidarı kullanma unsuru olan hükümete karşı sert çıkışlar yaparak kendini savunmaya sevk etti. Bu buhran karşısında meclis ile hükümeti anlaştırmaya ve buhrana çözüm bulmak için aracılık etmeye çalışanlar da ortaya çıktı. Ancak girişimler başarılı olamadı.⁴³ Hatta bu çabaya padişah nezdinde Ali Fuat Bey de katıldı. Meclisin kapatılmaması lüzumunu, eğer kapatılırsa işgal edilen vilayetlerle hiçbir bağın kalmayacağını Sultan Vahideddin'e anlattı. Padişah geçiştirmek için olsa gerek aynı fikirde olduğunu söyleyerek Fuat Bey'i onaylamış göründü.⁴⁴

Arabuluculuk çabalarına rağmen meclis, kabine üyelerinin değiştirilmesinde ısrar etmeye başladı.⁴⁵ Hükümet ve padişah ise çeşitli unsurlardan destek sağlama çabasına giriştiler. Fesihten kısa bir süre önce Sultan Vahideddin, İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe ile görüşerek meclisin feshi durumunda kendilerine güvenip güvenemeyeceklerini sordu.⁴⁶ Yine muhtemelen ordunun ve donanmanın kendisi için tehlike teşkil edip etmeyeceğini yokla-

40 MAZC, 1918, Devre 3, İçtima Senesi 5, Cilt 1, (2.12.1918) / 13. İçtima, s. 108-111.

41 Süleyman Kani İrtem, "Tevfik Paşa'nın", *Akşam*, no: 8899.

42 Süleyman Kani İrtem, "Tevfik Paşa'nın", *Akşam*, no: 8899. Rauf Orbay, Ahmet Rıza'nın bu dönemdeki durumunu şu şekilde belirtmektedir. "Sultan Vahideddin her fırsattan istifade ile idareyi tamamıyla eline geçirmek için olanca gücüyle çalışıyor ve hürriyet mücahitlerinin baş tacı tanınan Ahmet Rıza Bey de -tarihin ne garip cilvesidir- onu var kuvvetiyle teşviki adeta bir vazife sayıyordu. Bkz. Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni: Siyasi Hatıralarım*, I, İstanbul 1993, s. 194.

43 *Vakit*, 23 Kanunievvel 1334/23 Aralık 1918, no: 420. Bu şahısların kimler olduğundan bahsedilmemektedir.

44 Türkgeldi, *Görüp-İşittiklerim*, s. 166.

45 *Vakit*, 23 Kanunievvel 1334/23 Aralık 1918, no: 420.

46 Salahi R. Soneyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, I, Ankara 1987, s. 43.